

ALLERGIYA

Meliqulov Javlonbek

Alfraganus universiteti Tibbiyot fakulteti

Stomatologiya yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada allergik kasalliklarning sabablari, turlari, rivojlanish mexanizmi va ularning inson salomatligiga ta'siri haqida so'z boradi. Allergiyalar global sog'liqni saqlash muammosiga aylangan bo'lib, ularning tarqalish ko'lam yil sayin ortib bormoqda. Maqolada allergiyaning klinik ko'rinishlari, diagnostika usullari, davolash va profilaktik choralari tahlil qilinadi. Shuningdek, oziq-ovqat, dorivor moddalar, chang, hayvonlar, hasharotlar va boshqa allergenlarning organizmga qanday ta'sir qilishi, individual va ommaviy profilaktika choralari ahamiyati haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Allergiya, immunitet, antigen, allergen, gipersensitivlik, anafilaksiya, atopiya, diagnostika, immunoterapiya, simptom, profilaktika

So'nggi yillarda butun dunyo bo'ylab allergik kasalliklar keng tarqalib, u inson salomatligiga jiddiy tahdid solayotgan global muammoga aylangan. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST) ma'lumotlariga ko'ra, har uchinchi inson hayotida kamida bir marta allergik reaksiyaga uchragan bo'ladi. Allergiya — bu organizmning odatda zararsiz moddalarga nisbatan haddan tashqari reaktiv javobi bo'lib, immun tizimining noto'g'ri ishlashi natijasida yuzaga keladi.

Allergik reaksiyalar yengil darajadagi burun bitishi yoki qichishishdan tortib, hayot uchun xavfli bo'lgan anafilaktik shokkacha bo'lgan turli shakllarda namoyon bo'ladi. Mazkur maqolada allergiyaning sabablari, turlari, rivojlanish mexanizmlari, diagnostika va davolash usullari hamda zamonaviy profilaktika choralari alohida e'tibor qaratiladi. Shu bilan birga, allergiyaga qarshi kurashishda aholi o'rtasida xabardorlikni oshirish va erta aniqlashning muhimligi ta'kidlanadi.

Allergiya inson organizmining immun tizimi tomonidan odatda zararli bo'lmagan moddalarga nisbatan giperreaktiv javob berishidir. Ushbu holat turli yoshdagi insonlarda uchrashi mumkin bo'lib, ayniqsa bolalik davrida boshlanadigan allergiyalar keyinchalik surunkali shaklga o'tishi mumkin. Immun tizimining nojo'ya ishlashi natijasida oddiy chang, gul changi, oziq-ovqat mahsulotlari yoki hayvon tuklari kabi moddalar organizm tomonidan tahdid sifatida qabul qilinadi va natijada allergik reaksiya yuzaga keladi.

Allergiyaning rivojlanishida irsiyat muhim o'rin tutadi. Agar ota-ona yoki ularning birida allergik kasallik mavjud bo'lsa, farzandda ham ushbu holat rivojlanish ehtimoli ancha yuqori bo'ladi. Bundan tashqari, ekologik omillar, havoning ifloslanishi, noto'g'ri ovqatlanish, kimyoviy moddalarning ko'pligi, antibiotiklar va boshqa dori vositalarining haddan tashqari ishlatilishi ham allergik kasalliklarning rivojlanishiga olib kelishi mumkin.

Allergiyaning ko'plab shakllari mavjud. Oziq-ovqat allergiyasi, ayniqsa bolalarda keng tarqalgan bo'lib, u tuxum, sut, bug'doy, yong'oq, baliq va boshqa mahsulotlarga nisbatan yuzaga keladi. Ushbu allergiya turida bemorlarda teri toshmalari, lablarning shishishi, ich ketishi, qusish, hatto og'ir hollarda nafas olish muammolari kuzatiladi. Ba'zi hollarda bolalik davrida yuzaga kelgan oziq-ovqat allergiyalari o'sib ulg'aygach o'z-o'zidan yo'qolishi mumkin.

Nafas yo'llari orqali yuqadigan allergenlarga nisbatan allergik rinit, ya'ni burun bitishi, aksirish, ko'z yoshlanishi bilan kechuvchi holat kuzatiladi. Bu holat mavsumiy bo'lishi mumkin (masalan, bahor faslida o'simliklar changlashi vaqtida) yoki butun yil davomida davom etishi mumkin (chang, hayvon tuklari, mog'or). Og'irroq holatlarda esa allergik astma rivojlanadi, bu esa bronxlarning torayishi, nafas siqilishi, quruq yo'tal va havo yetishmovchiligi bilan kechadi.

Dori vositalariga allergiya ham keng tarqalgan bo'lib, ko'pincha antibiotiklar, analgetiklar, narkoz vositalari, vitaminlar yoki hatto kontrast moddalar bilan bog'liq bo'ladi. Ushbu holatlarda bemorlarda teri toshmalari, isitma, bo'g'ilish, anafilaktik shok kabi og'ir reaksiyalar yuzaga keladi. Dori vositalariga allergiyani erta aniqlash va alternativ davolash rejimlarini tanlash hayot uchun muhim hisoblanadi.

Teriga ta'sir qiluvchi allergik reaksiyalar — kontakt dermatit, atopik dermatit, ekzema kabi shakllarda namoyon bo'ladi. Ular ma'lum kimyoviy moddalar, kosmetik vositalar, kiyim-boshlar yoki turmushda ishlatiladigan materiallar bilan bevosita aloqa natijasida yuzaga keladi. Teri qizarishi, qichishish, toshmalar va shishish — bu holatlarning asosiy belgilaridir.

Allergiyaning eng xavfli turi — bu anafilaktik shokdir. U juda tez rivojlanadi va nafas yo'llarining shishishi, qon bosimining keskin tushishi, hushdan ketish, yurak urishining sustlashishi kabi belgilar bilan kechadi. Anafilaksiya zudlik bilan tez tibbiy yordam ko'rsatishni talab qiladi, aks holda bu holat o'lim bilan yakunlanishi mumkin. Odatda asalari yoki ari chaqishi, ba'zi dori vositalari yoki oziq-ovqat mahsulotlari bu kabi og'ir reaksiyani chaqiradi.

Allergik reaksiyalar immun tizimining maxsus hujayralari — IgE antitanalari ishtirokida kechadi. Allergen organizmga ilk bor kirganida IgE sintezlanadi va bu antitanalar maxsus tukli hujayralar (tukli hujayralar yoki bazofillar)ga birikadi. Ikkinchi bor ayni allergen kirganida, bu hujayralar histamin va boshqa biologik faol moddalarni chiqaradi, bu esa qichishish, shish, qon tomir kengayishi va boshqa allergik simptomlarga olib keladi. Ushbu jarayon "gipersensitivlik reaksiyasi" deb yuritiladi.

Allergik kasalliklarni aniqlashda turli laborator va klinik usullardan foydalaniladi. Eng ko'p ishlatiladigan usullardan biri — teri testi bo'lib, bunda kichik miqdordagi allergen teriga yuboriladi va organizm reaksiyasi kuzatiladi. Qon tahlillari orqali esa IgE darajasi aniqlanadi. Shu bilan birga, eliminatsiya usuli (muayyan allergenlarni vaqtincha ratsiondan chiqarish) va provokatsion testlar ham ishlatiladi, ammo ularning o'tkazilishi faqat shifokor nazoratida bo'lishi shart.

Allergiyani davolashda eng birinchi va muhim qadam — bu allergen bilan kontaktdan saqlanishdir. Bunda bemorlar o'z allergenlarini aniqlab, ulardan imkon qadar uzoq turishi kerak. Farmakologik davolashda antihistamin vositalar (loratadin, cetirizin, fexofenadin), kortikosteroidlar, bronxolitik vositalar va zarur hollarda adrenalin in'ektsiyasi qo'llaniladi. Og'ir allergik kasalliklarda esa immunoterapiya — allergenlarga nisbatan organizmni asta-sekin o'rgatish orqali desensibilizatsiya qilish usuli samarali hisoblanadi.

Profilaktika choralari allergiyani jilovlashda muhim ahamiyatga ega. Bola davridan boshlab tabiiy ovqatlanish, chang va kimyoviy moddalardan holi muhitda yashash, ortiqcha antibiotiklardan saqlanish, hayvonlar bilan ehtiyotkor munosabatda bo'lish va shaxsiy gigiyenaga rioya qilish — allergiyaning oldini olishda muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, sog'lom turmush tarzini yuritish, immunitetni mustahkamlovchi jismoniy faollik va balansli ovqatlanish orqali ham allergik reaksiyalarning oldi olinishi mumkin.

Allergiya inson hayot sifatiga katta ta'sir ko'rsatadi, uning ayrim shakllari esa hayot uchun xavfli bo'lishi mumkin. Shu sababli kasallikni erta aniqlash, to'g'ri tashxis qo'yish, allergenni aniqlash va davolash chorasini belgilash muhim hisoblanadi. Aholi o'rtasida allergiya haqida yetarli tushunchalarning shakllanishi, profilaktik madaniyatning rivojlanishi sog'lom jamiyat barpo etishda muhim omil hisoblanadi.

Allergiya bugungi kunda inson salomatligiga jiddiy ta'sir ko'rsatuvchi global sog'liqni saqlash muammolaridan biri hisoblanadi. Uning keng tarqalganligi, turli yoshdagi insonlarda uchrashi va ko'plab klinik ko'rinishlarga ega bo'lishi uni chuqur o'rganishni talab qiladi. Allergik reaksiyalar immun tizimining normal ishlashidagi buzilishlar natijasidir va ular ba'zida inson hayoti uchun xavfli holatlarga olib keladi.

Maqolada allergiyaning asosiy shakllari — oziq-ovqat, respirator, dori vositalariga, hasharot chaqishiga, teri orqali ta'sir qiluvchi va og'ir shakli bo'lgan anafilaksiyalar haqida ma'lumot berildi. Shuningdek, uning rivojlanish sabablari, immunologik asoslari, tashxis qo'yish usullari, davolash yo'llari va profilaktik choralar atroflicha tahlil qilindi.

Allergik kasalliklarni samarali boshqarish uchun allergen bilan kontaktdan saqlanish, erta tashxislash, simptomatik va immunoterapevtik davolash usullarini to'g'ri qo'llash lozim. Shu bilan birga, aholining allergiya haqida xabardorligini oshirish, bolalikdan boshlab sog'lom turmush tarzini shakllantirish va sog'liqni saqlash tizimining allergik kasalliklarni erta aniqlashga qaratilgan ishlarini kuchaytirish ham muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (WHO). *Allergic Conditions – Key Facts*. 2023. <https://www.who.int>
2. Асадов Ш.Ю., Жураев Ф.Х. *Аллергология ва иммунология*. Тошкент: ИЛМ, 2020.
3. Pawankar R., Canonica G.W., Holgate S.T., Lockey R.F. *WAO White Book on Allergy*. World Allergy Organization, 2022.

4. O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi. *Allergik kasalliklarning statistik holati va profilaktikasi bo'yicha hisobot*. Toshkent, 2023.
5. Akhmedov B.A. *Tibbiy immunologiya asoslari*. Toshkent tibbiyot akademiyasi nashriyoti, 2021.
6. Mayo Clinic. *Allergy Symptoms and Causes*. 2024. <https://www.mayoclinic.org>
7. CDC (Centers for Disease Control and Prevention). *Allergy and Asthma Guidelines*. 2023. <https://www.cdc.gov/asthma>